A magyarországi ruszinok közéleti, tájékoztató havilapja • Общественна, информаційна новинка русинув у Мадярщині

RUSZIN VILÁG

XIV. évfolyam 121. szám, szeptember – október
рочник XIV. число 121., септембер – октовбер 2016

MELLÉKLET

Hodinka Antal emlékülés előadásai

Táj és ember – ecsettel, tárgyakkal

Szlává Iszuszu Hrisztu! Dicsőség Jézus Krisztusnak! – így köszöntöttem a kiállítást meglátogató közönséget 2009 nyarán az aszódi Hitéleti Központban, és így köszöntöm Önöket, hiszen ismét ugyanannak a művésznek a festményeivel idézzük meg a kárpátaljai ruszinság világát, mint tettük azt anno, jó hét évvel azelőtt.

Hölgyeim és Uraim, *Fedinecz* Atanáz itt látható képeiről és a ruszinok néprajzáról, történetéről szeretnék néhány szót ejteni. Mindezt annak apropóján, hogy *Hodinka Antalra* emlékezünk. Arra a tudósra, aki a ruszinok közössége számára legalább annyira fontos, mint amennyire *Györffy István* a magyar emberek és a magyar néprajzkutatás számára. Györffyről azt tartják, hogy a magyar nép tudósa. Nos, úgy gondolom, hogy Hodinka Antal pedig a ruszin népé, aki népe történetét, néprajzát és nyelvét egyaránt kutatta, de róla nálamnál avatottabbak szólnak majd a nap folyamán.

Mondandómat tehát az itt látható kiállításhoz igazítom és e tárgyi világról osztom meg önökkel mindazt, amit fontosnak tartok.

Nos, Fedinecz Atanáz ars poeticájában ez olvasható: „*Az alkotásnak olyannak kell lennie, hogy annak elsődleges érzelmi hatása ne kerülje el a tudatot, teremtsen egységet a múlt és a jelen, az ember és a természet között, vagyis szolgálja a harmóniát. Tökéletesen csak azt lehet megalkotni, amit a festő jól ismer”*. A művész, aki e hitvallást megfogalmazta, 2012-ben eltávozott az élők sorából. Meggyőződésem, hogy azóta újból az otthoni tájakat járja, csak éppen az égi magasokból, egy új perspektívából szemléli a Kárpátok hegyeit és völgyeit… De jobb lesz, ha itteni tárgyi valóságunkra szorítkozom. Újra megnéztem itt kiállított képeit – egyiket-másikat már többször volt alkalmam megcsodálni –, és arra jutottam, hogy inkább arról beszélek, ami a képeket látva megfogalmazódott bennem.

Fedinecz Atanáz, akit a művészvilágban Fruciként ismernek, bölcs arisztokratizmussal távol tartja magát a post-avantgard közös szekerétől, megőrzi önállóságát, tehát ember marad, aki nem szégyell őszinte, sőt lírikus lenni – írja róla Olga *Petrova,* aki maga is festőművész, egyetemi tanár, professzor. Őszinte és lírikus, képeiből nemcsak a táj szeretete árad, hanem a tájban élő emberé is. Azé az emberé, aki átformálja a tájat a saját képére és hasonlatosságára, s alkot: templomot és lakóházat. Fából, mert a fa adott és örök. Mindennek tanúi a többszázados templomok és lakóházak. Fruci alakjai számára maga teremtette meg a táji és tárgyi környezetet.

A ruszin lányt a táj öleli körül: szelíd dombokon színes lombú fák és a háttérben, a láthatáron a hihetetlenül kék ég. Egy tiszta, természetbe illeszkedő emberi világ üzenetét közvetíti a piros kendős lányalak. Ahogyan a ruszin család is ezt a tisztaságot, a rokonsági kötelék fontosságát mutatja. Annak a hittel teli életnek a fontosságát, ami a vidéken élő ruszinokat jellemezte és jellemzi még ma is. No meg a kemény munkára épülő létet. A

csendélet, a családi asztal feszülettel, tányérokkal, gyertyával és lámpával, meg sok-sok gyümölccsel. Szembetűnő a tárgyak közötti mellérendelő viszony. Az alkotó tehát azt mondja, hogy minden fontos: a hit, a mesterek termékei és a táplálékul szolgáló gyümölcs. Minden fontos, mert ebből az együttesből kerekedik ki a harmonikus lét.

A tájélmény és a családi harmónia mellett ott van a ruszin ember mindennapos küzdelme is a képeken. Elég a krumplit szedő, a szénát gyűjtő, vagy az ökörfogatot hajtó alakot kicsit közelebbről megszemlélni.

A templomok fából róttak és valahol ott lapulnak Kárpátalján, abban a bizonyos búvó otthoni tájban. Szerényen meghúzódnak a hegyek alján, szinte látja a szemlélő, mint dideregnek a télben, hósipkával tornyaikon, miközben várják a templomjáró népet. Tavaszodván a megnövekedett víztükörben nézegetik magukat, bomló rügyek között és aggódó tekintetű híveket fogadnak magukba… Apró falvak balladákból, népdalokból és népmesékből ismert világát tárja elénk Fruci szelíd derűvel és aggodalommal, de a szemtanú hitelességével.

Ungváron született, és noha értelmiségi családba érkezett, a táj- és emberélmény elkísérte őt élete folyamán. Inspirálta, míg otthon alkotott, és meg nem szűnő ihlető forrása maradt azután is, hogy Magyarországra áttelepedett.

Képeit nézve a csendes szemlélődőben létrejön a művészi hitvallásban megfogalmazott egység: eggyé válik múlt és jelen, megelevenedik a természet, keretbe foglalja a művet, a szemlélőt csábítja, hogy maga is zarándokoljon el abba a világba. Mégsem a nosztalgia árad a képekből. A múló idő nem szépíti meg a hajdanvolt világot. Az ecsetvonásokból a láttatás tárgyilagossága sugárzik. Olyannak mutatja az eltűnő valóságot, amilyen az valójában volt: komoly, gondterhes és estenként lírai. A festői látásmódot követve, a népművészet tárgyalkotó tevékenységének darabjait elhozva teljesedik ki a kép.

Az Országos Ruszin Önkormányzat (korábban ORKÖ) a kisebbségi kultúra és hagyományápolás szempontjából nagy jelentőséget tulajdonít a ruszin kulturális javak felkutatásának, összegyűjtésének és bemutatásának. Az ORKÖ 2003-ban határozatot hozott a *Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteménye és Kiállítóhelye* megalapításáról, 2004-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pedig kiadta az ideiglenes működési engedélyt az intézmény számára. A múzeum alapító okiratában meghatározott legfontosabb célja a ruszin nemzeti kisebbség történelmi-, néprajzi-, hitéleti-, valamint szellemi kincseinek összegyűjtése és rendszerezése, hogy azokat megfelelően kiállítva közkinccsé tegye. A kiállított anyag így elősegíti a kultúra továbbélését, a nyelv megtartását és a hagyományok ápolását, valamint a magyarországi egyetemes kultúra gazdagítását. 2006. február 10-én *dr. Göncz Kinga* nyitotta meg az intézményt a nagyközönség számára, de a múzeum már az előző évben is sokat tett a ruszin kultúra megőrzéséért. A Ruszin Kulturális Egyesülettel, a Ruszinokért Alapítvánnyal és a Ruszkenya női klubbal közösen hagyományápoló rendezvénysorozatot indított, majd anyanyelvi és népismereti továbbképzéseket szervezett ruszin nyelvet oktató tanárok részére. A gyűjtemény alapját *Cserncsikó Mária,* a *Fedinecz* család*, Ferencz Jánosné, a Giricz* család*, Hegedűs Györgyné, Komád Gusztávné,* a *Lyavinecz* család*, az Ortutay* család, valamint *özv. Zajakovszki Jánosné* nagylelkű adományai képezték. Mára a gyarapodási naplóban – hála az évente ismétlődő gyűjtőutaknak – a tárgyak száma megkétszereződött. Nagy részük Munkács és Volóc, valamint ezek vonzáskörzetéből származó ajándék, de akad köztük vétel útján megszerzett kulturális ereklye is.

Az Országos Ruszin Önkormányzat Közérdekű Muzeális Gyűjteménye anyagából válogatva egy ruszin sarkot is láthat az érdeklődő. Egy „szentsarkot" a családdal, néhány zeneszerszámmal, pászkával, húsvéti festett tojásokkal, jellegzetes ruhadarabokkal. Ne tévessze meg a szemlélődőt a színek visszafogottsága! A ruszinok szeretik az élénk színeket, ami a természetközeli létből is fakadhat. Az igaz, hogy az itt kiállított tárgyak színeikben jóval visszafogottabbak ugyan, ám ez az idő munkájának is köszönhető.

A „szentsarok" előtt ruszin és magyar nyelvű színes táblák mesélik el a népcsoport történetét, szemezgetve a gazdag hagyományból. Ha már itt tartok, meg kell említenem azt is, hogy a ruszinok történetét a Magyar Királyság keretén belül indítja el. Azt a hosszú, több százados, konfliktusmentes együttélést vázolja fel, ami ténylegesen is az volt,

hiszen a táji munkamegosztás és az árucserekapcsolatok a hegyvidék és az Alföld peremén a közös és kölcsönös előnyök mentén szerveződtek. A Kárpátok koszorújában élő jelentős számú népességnek, noha saját önálló szláv nyelven beszélt és egy sajátos szláv népi kultúrát ápolt, mégis kialakult a hungarus tudata. Vallásán keresztül a nyugati kereszténységhez kapcsolódott, amiért a XX. században nagy árat fizetett. A Szovjetunióban görögkatolikus hitük, de nyelvük és kultúrájuk miatt is üldöztetést kellett elszenvedniük.

Ezen a ponton abba is hagyom kiállításmegnyitómat, mert igencsak messzire vezetne okfejtésem, az idő pedig véges. Amúgy sem ez a mai nap fő témája! Inkább felhívom még a figyelmet Hodinka Antalnak azon műveire, melyek az önkormányzat könyvtárában megtalálhatók és itt is láthatók a teremben.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Dr. Klamár Zoltán
Országos Ruszin Önkormányzat
Közérdekű Muzeális Gyűjteményének és
Kiállítóhelyének vezetője

Emlékek nagyapámról

Egyrészt köszönöm szépen a megtiszteltetést, másrészt pedig tisztelettel üdvözlöm a megjelenteket, és a megtiszteltetést túlmenően pedig azt is köszönöm, hogy a ruszin közösség - úgymond - ennyire magáénak érzi és ápolja nagyapám emlékét, ami tulajdonképpen annak a múlt évezredben történt bizonyos újra elismertetésnek a kezdete, amit tudományos szinten Udvari István indított el, aki azt mondta a 80-as években egy konferencián, hogy nagyapám most már a maga útját fogja járni, azt az utat, amelyben hathatósan segíti a ruszin közösség, amit ezúton is köszönök.

Az én hozzájárulásom az, hogy az ismertetésekből és cikkekből ismert Hodinka Antalról néhány személyes, családból megmaradt emléket mutassak be. Az egyik különlegesség a Pécsi Rektori Galériából származó kép Hodinka Román görög katolikus esperesről, az én dédapámról, saját aláírásával. A másik képen láthatjuk a hidegkúti parókiát, bár nagyapám, mármint Hodinka Antal, Ladoméron született, ugyebár a görögkatolikus papokat akkoriban helyezgették egyik parókiáról a másikra, de gyerekkorának legtöbb idejét speciel Hidegkúton töltötte, azután következett Szeklence, ahonnan nem költöztek tovább.

A következő képen láthatjuk a nagy családfát, úgymond a közvetlen Hodinka rokonságot, Románnak és az ő édesapjának a leszármazottait. A világban körülbelül 50 Hodinka fedezhető fel, többnyire Amerikában, a tengerentúlon és a Felvidéken. Ezen a képen egy kisebb családfát láthatunk a szűkebb családról, melyet idősebb lányom és az unokatestvérünk állított össze, itt most az elhunytakról fogok beszélni, a fiatalabb ágakról már tartottam előadásokat. Nagyapám anyja és egyik nagynénje, Jackovics Eleonóra, Román dédapám felesége és a lánya látható egy másik képen, ez viszont már Hodinka Antal érettségi bizonyítványának a fényképe, valamint részlet a diplomájából.

Egy érdekes színfolt, hogy Hodinkában mindig a nagy tudóst, akadémikust, történészt és szaktekintélyt tisztelik, de volt az életének egy bevezető, úgymond a karrierjének, a megindulásának egy korai szakasza, amiben egy nagyon kiváló ember, Thallóczy Lajos történész, Ferenc József Archívumának a vezetője, aki később a szerbiai háború alatt kormányzója lett, jelentős szerepet játszott, és látható is a fényképen, melynek középen a bajszos ember a nagyapám. Sajátossága a képnek, hogy mellette van az apósa, Szalay László, aki gyakorlatilag vele egykorú volt. Ezt a

történetet elmesélem. Thallóczy Bécsben, bár nem olyan szinten, mint Mária Terézia és a testőrei, de patronálta az ott dolgozó, tanuló fiatal tehetségeket, és úgymond felkarolta nagyapámat is, így lett ő pár évre Ferenc József magánkönyvtárának könyvtárosa. Olyan kiválóságokkal találkozhatott ott, mint dr. Réti László, a császár magyarországi éremtárának a vezetője, aki egyébként Lóri Árpád néven pajzán verseket írt, egyik műve például a Profán Toldi. Ennek a tudós társaságnak a tagja volt Szalay László (nem az, akiről az utca van elnevezve itt a szomszédban) miniszteri osztálytanácsos, jogász, aki elhunyt kollégájának fogadta örökbe lányait és feleségül vette özvegyét. Nagyapám barátja volt ebben a társaságban, úgyhogy tulajdonképpen az ő mostohalányát vette feleségül. Így hát az após és a vej közel egykorúak voltak.

A következő képen láthatjuk a pozsonyi lakóházát a városközpontban, ahol az édesapám és a nagynéném is születettek, és amikor megszülettek, egy barátjuk készített egy tréfás karikatúrát, hogyan küzd meg a tudós a két újszülöttel. Nagynénémből később festőművész lett.

Nagyapámnak nem csak mogorva, bajszos képei voltak, azért előfordulnak barátságos képei is. A következő képen nagymamámmal láthatjuk őt a Benczúr utca 5. házszám alatt, ahol ma emléktábla áll, amit szintén tisztelettel köszönünk a ruszin egyesületnek.

Az 1932-es tanévnek rektori megnyitóján készült a következő kép, ahol ő középen látható, mint az akkori ciklusát kezdő rektor. Az egyetem kezdetben a pedagógiai főiskola épületében működött, ahol ma szintén emléktáblát láthatunk, amelyet az Országos Ruszin Önkormányzat állított, és amikor nagyapám rektor lett, akkor építették a ma is működő tudományegyetemet, az Erzsébet Egyetemet.

Trianon után, 1922-ben alapította a kormányzó a magyar érdemkeresztnek, a Signum Laudisnak a polgári változatát, amit a Trianon utáni Magyarország kulturális elősegítéséért közreműködőknek adományoztak, ezt kapta meg nagyapám is, ma is otthon őrizzük.

Egy érdekes kitérő, hogy Roskovics Ignác, a híres ruszin templomfestő és akadémikus festő, azt lehet mondani a ruszinok Benczúr Gyulája, festette a Rózsák terei görög katolikus templom Szűz Máriáját. Ő nagyapám ismerőse volt, és a kőbányai Szent László-templomban a „Szent László Megdicsőülése” c. képen a főalak arcát nagyapámtól kölcsönözte. Tehát a szakállas Szent László titokban Hodinka Antal arcát viseli. Igencsak analógia, hogy a középső lányom tanárai behívattak minket, hogy a gyerek képtelenségeket beszél, azt mondja, hogy a nagyapja király volt Kőbányán. Mondtuk, hogy a dolgok stimmelnek – ő tudja jól.

A következő képen sajnos már az utolsó útját láthatjuk a Kerepesi temetőben, ahol a sírnál keresztapám, Ballai László képzőművész a háborús idők végén fából faragott sírkeresztje látható. A család azt tervezi, hogy válogatás után tárgyi emlékeket és dokumentumokat fog átadni a Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjtő és Kiállítóhelyének.

Az utolsó képen látható a sírhely, amelyen az Országos Ruszin Önkormányzat és a család együtt állíttatta az emlékszobrot.

Köszönöm a figyelmet!

Dr. Hodinka László
ORFI osztályvezető főorvos

A beregszászi Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont 15 éve

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont 2001-ben alakult az 1999-ben létrejött Limes Társadalomkutató Intézet egyik jogutódjaként, valamint a Magyar Tudományos Akadémia határon túli magyar nyelvészeti kutatóhely-hálózata ukrajnai intézeteként. Az Intézet az MTA és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola támogatásával a főiskola bázisán működik, egyike az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Biztosság által akkreditált Kárpát-medencei tudományos műhelyeknek.

Névadónk

Intézetünk névadója Hodinka Antal, aki a magyarországi és a kárpátaljai ruszinok történetének legeredményesebb és legsokoldalúbb kutatója, tudósa volt. Gazdag munkássága felöleli a ruszinok egyháztörténetét, néprajzát, folklórját, nyelvét stb. Tudományos tevékenysége, szemlélete követendő példaként szolgál Kutatóközpontunk számára. Hodinka Antal fontosnak tartotta kutatni a beszélt ruszin nyelvet, valamint azt, hogy tudományos munkáinak egy részét ezen a nyelv(változat)en írja. A neves kutató szellemi örökségét folytatva Intézetünk is kiemelt figyelmet fordít a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok vizsgálatára, a nyelvi jogok védelmére.

Tevékenységi kör

Kutatóműhelyünk tevékenysége során a szociolingvisztika (társasnyelvészet) kiemelkedő alakjának, William Labovnak 1982-ben a nyelvészek társadalmi felelősségéről megfogalmazott alapelveit igyekszik követni. Ez a két elv a *tévedések korrigálásának* és az *adósságnak* az elve. Az első szerint, ha a kutató olyan széles körben elterjedt elképzeléssel, nézettel találkozik, amelynek helytelenségét kutatásokkal igazolni tudja, kötelessége ezt nyilvánosságra hozni. A második szerint pedig az, aki nyelvi adatokat gyűjtött egy beszéd-közösségben, annak az így szerzett tudást kamatoztatnia kell a közösség javára.

Nyelvészeti Kutatóközpontként elsődleges feladatunk a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos vizsgálata, a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési problémáinak áttekintése, javaslatok megfogalmazása, az ukrajnai nyelv- és oktatáspolitika folyamatos monitoringja. Támogatjuk a nyelvi jogok védelmét, célunk, hogy minden nyelvhasználati színtéren használható legyen a magyar nyelv. A nyelvészetiek mellett aktívan részt veszünk társadalomtudományi kutatások megszervezésében, koordinálásában, végzésében is. A tudományszervezés mellett fontosnak tartjuk az ifjú kutatók munkájának segítését, fő feladataink közé tartozik a tudományos utánpótlás nevelése.

Munkatársak

Kutatóműhelyünk vezetője dr. habil. Csernicskó István. Mellette jelenleg két tudományos munkatárs (dr. Márku Anita ás dr. Karmacsi Zoltán), valamint három fiatal kutató (Hires-László Kornélia, Tóth Enikő, Máté Réka) dolgozik az Intézetben. Intézetünk valamennyi (egykori és jelenlegi) munkatársa a beregszászi főiskola egykori diákja, akik közül hárman már megszerezték a PhD fokozatot, többiek pedig doktori képzésben vesznek részt.

Határon átívelő együttműködés

Szoros és gyümölcsöző az együttműködésünk különösen a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének oktatóival, valamint néhány projekt kapcsán a Földtudományi-, Történelem és Társadalomtudományi tanszékek munkatársaival is, melynek bizonyítéka a számos ukrajnai és nemzetközi konferencia

szervezésében való együttműködés, valamint a tucatnyi közösen szerkesztett tanulmánykötet, szótár, és közel száz társszerzős tanulmány.

A Kutatóközpont alapító tagja a Termini Magyar Nyelvészeti Kutatóhálózatnak, mely egyesíti a határon túli nyelvtudományi kutatóműhelyeket. Ebből fakadóan szorosan együttműködünk testvérintézményeinkkel: a szlovákiai Gramma Nyelvi Irodával (Dunaszerdahely), a romániai Szabó T. Attila Nyelvi Intézettel (Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy) és a szerbiai (vajdasági) Verbi Nyelvi Irodával, valamint a szlovéniai, horvátországi és ausztriai kutatókat egybefogó Imre Samu Nyelvi Intézettel (Alsóőr).

A Budapest és Kijev felől egyaránt perifériku helyzetű Kárpátalján működő kutatóintézetünk munkatársai az elmúlt években számos partnerintézménnyel alakítottak ki szakmai kapcsolatokat. Ha csupán azokat az intézményeket vesszük figyelembe, melyek kutatóival, oktatóival közös publikációkat jelentettünk meg, akkor megemlíthetjük az MTA Nyelvtudományi Intézet Többnyelvűségi Kutatóközpontját, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetét, a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet, a Szegedi Tudományegyetemet, a Pannon Egyetemet, a Nyíregyházi Egyetemet, az Újvidéki Egyetemet, a Fórum Társadalomkutató Intézetet, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Középeurópai Tanulmányok Karát, a Babes-Bolyai Tudományegyetemet, a Jyväskyläi Egyetemet, vagy az ukrajnaiak közül a Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetemet, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Kijevi Állami Koreckij Intézetét, az Ungvári Nemzeti Egyetemet stb.

Az elmúlt 15 év során számos, az egész Kárpát-medencére is kiterjedő kutatási programban vettünk részt, többek között:

A magyar nyelv a Kárpát-medencében (MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi osztály, Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat);

Magyar Fiatalok a Kárpát-medencében: Mozaik 2001 (Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Lehoczky Tivadar Intézet);

DILING: Dimensions of Linguistic Otherness: Prospects of Maintenance and Revitalization of Minority Languages within the new Europe (A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei) (MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda (Szlovákia), Prágai Károly Egyetem (Csehország), Babes-Bolyai Tudományegyetem (Románia), Kisinaui Egyetem (Moldávia), Maribori Egyetem (Szlovénia), Újvidéki Egyetem (Szerbia);

Nyelvi jogok összehasonlító vizsgálata a Kárpát-medencében (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, MTA Nyelvtudományi Intézet, Kijevi Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézet);

A nyelvészeti kutatások társadalmi hasznosulása/hasznosítása (MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság);

A kárpátaljai magyarság az ukrajnai kisebbségek között: helyzetelemzés (Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem, Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat)

A kisebbségi oktatás jogi, intézményi és nyelvi helyzete a Kárpát-medencében (2005–2008) (Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat);

Lokális identitások a Kárpát-medencében (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kommunikációs Antropológia Munkacsoport (KAM), Fórum Társadalomkutató Intézet);

Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén 1900–2010 (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Ungvári Nemzeti Egyetem);

A magyar nyelv határtalanítása (MTA Nyelvtudományi Intézet, Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat);

A Kárpát-medencei anyanyelvi oktatás nyelvi, nyelvészeti vonatkozásai (Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat);

Tandem (Reprezentatív szociológiai felmérés a kárpátaljai magyarokról és ukránokról) (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézet, Momentum Doctorandus, Ungvári Nemzeti Egyetem Szociológiai és Szociális Munka Tanszéke, Kárpáti Közvéleménykutató Központ).

Az intézet belső kutatási programjai és a munkatársak egyéni kutatásai:

A nemzetközi kutatási projekteken kívül az intézetnek belső kutatásai és kutatóinak saját kutatási programjai is vannak. Az alábbi témákban folytak és folynak kutatások: nyelvpolitika és nyelvtervezés, nyelvszociológia és színtérvizsgálat, nyelvi kontaktológia, kétnyelvűség-kutatás. Ezeken belül:

- A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: kárpátaljai magyar hanganyagtár.

- Nyelvek a nyelvhasználati színtereken.
- Magyar mint idegen nyelv tantárgyi program kidolgozása a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolák számára.
- Látható és működő kétnyelvűség? (A magyar nyelv hivatalos/hivatali használata Kárpátalján elméletben és a gyakorlatban)
- Beregszász közterületi nevei magyar névváltozatainak kidolgozása.
- Az ukrajnai nyelvi és nemzetiségi jogok folyamatos figyelemmel kísérése, elemzése.
- A hivatalos nyelvhasználat kétnyelvűsítése.
- Ukrajna „Az állami nyelvpolitika alapjairól" szóló törvényének gyakorlati alkalmazása Kárpátalján (2016).
- Nyelv és nyelvváltozat mint gazdasági erőforrás a szimbolikus térben Kárpátalján.
- A kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos bibliográfiája.
- Magyar–ukrán, illetve ukrán–magyar hivatali kisszótár kidolgozása.
- Kontaktusjelenségek és kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösség hétköznapi és internetes nyelvhasználatában.
- Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján.
- Hétköznapi etnicitás Beregszászon.
- Nyelvi jogok elméletben és gyakorlatban Kárpátalja Beregszászi járásában.
- Osztálytermi többnyelvűség Kárpátalján (magyar tannyelvű iskolák példája alapján)

Publikációs tevékenység, tudományos rendezvények:

Jelentős részben a Magyar Tudományos Akadémia erkölcsi és anyagi támogatásának, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola biztosította működési feltételeknek, valamint a magyarországi és határon túli magyar intézmények, kutatóhelyek és kutatók között kialakított szoros szakmai együttműködésnek köszönhetően a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásai ma már szervesen betagozódtak a magyar nyelvészet vérkeringésébe. A határon túli magyar nyelvészeti kutatóműhelyekben folyó munka magyarországi ismertségét és elismertségét jelzik például a nemzetközi folyóiratokban (pl. *Multilingua, Nationalities Papers*), a *Magyar Tudományban*, *Magyar Nyelvben, Magyar Nyelvőrben, Alkalmazott Nyelvtudományban* megjelenő publikációk, kutatóink munkáira történő egyre szaporodó független külső hivatkozások.

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont a tudományszervezés, továbbá a tudományos utánpótlás nevelése terén is vállal feladatokat. Fennállásának viszonylag rövid ideje alatt intézetünk számos tudományos konferenciát szervezett.

A konferenciák, szimpóziumok mellett az Intézet 2012 óta különböző helyszíneken (Beregszász, Budapest, Ungvár, Nagydobrony, Alsószine-vér) *Látható kétnyelvűség: nyelvpolitika képekben* címmel fotó- és poszterkiállítást rendezett. A kiállítás anyagát a korszakok többnyelvűségét bemutató 3 nyelvű (magyar, angol, ukrán) szövegek és a gazdag fotóanyagot bemutató 60*80 cm poszterek képezik. Kiállításunk célja az, hogy a ma Kárpátaljaként ismert régió többnyelvűségét egy lényeges aspektusból, az úgynevezett nyilvános nyelvhasználat felől mutassa be. A kiállított képes levelezőlapok, fotók, dokumentumok azt szemléltetik, hogy az egyes történelmi korszakokban (az 1867-től máig terjedő időszakban) hogyan jelentek/jelennek meg a régióban használatos nyelvek a szimbolikus térben, menynyire (volt) látható, vizuálisan is érzékelhető a vidék hagyományos többnyelvűsége, az épp aktuális államnyelv mellett használhatók voltak-e a kisebbségi nyelvek is a közéletben, a hivatalokban, az ügyintézésben.

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai 2001 és 2016 között mindösszesen 523 tudományos publikációt tettek közzé. Ebből önálló könyv: 22, szerkesztett kötet: 22, szaktanulmány: 342, kisebb cikk: 17, felsőoktatási jegyzet, segédkönyv: 9, szótár: 10, recenzió, ismertetés: 19, internetes publikáció: 82. Az intézet munkatársai 2001 óta összesen 320 előadást tartottak nemzetközi és hazai tudományos konferenciákon a világ 19 országában.

Intézetünk kiadványai és szerkesztett kötetei 2011–2016 között:

Bárány Erzsébet – Csernicskó István szerk.: *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції / Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene.* Nemzetközi tudományos konferencia előadásai. Ungvár: Видавництво В. Падяка, 2014.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014.

Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia szerk.: *Meszelt falakon túl. Születésnapi köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport–Hodinka Antal Intézet, 2014.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року).* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014.

Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013.

Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint, 2012.

Csernicskó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Authdor-Shark, 2016.

Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő szerk.: *Értékek és kihívások I. Nyelvtudomány.* Ungvár: Authdor-Shark, 2016.

Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő szerk.: *Értékek és kihívások II. Történelem- és társadalomtudományok, oktatásmódszertan, irodalomtudomány.* Ungvár: Authdor-Shark, 2016.

Gazdag Vilmos szerk.: *Ukrán-magyar nyelvészeti szakszótár (Українсько-угорський словник лінгвістичних термінів)*. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.

Hires-László Kornélia szerk.: *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.* Ungvár: Authdor-Shark, 2016.

Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*, A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai, Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 2011.

Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk.: *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015.

Márku Anita: *„Po zákárpátszki": Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben.* Monográfia. Ungvár: „Líra" Poligráfcentrum, 2013.

Tóth Mihály – Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

Tóth Mihály – Csernicskó István: *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина», 2013.

Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinszkij Roman, Tokar Mariana, Fedinec Csilla és Csernicskó István szerk. *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* Ужгород–Ungvár: Hoverla, 2011.

Előadta: ***Tóth Enikő***
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóintézet

Felhasznált irodalom:

Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk. 2015. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark.

Orosz Ildikó, Soós Kálmán, Csernicskó István, Vass Ilona és Pallay Ferenc szerk. 2006. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Évkönyve (1996–2006)*. Ungvár: PoliPrint.

Internetes forrás:

http://hodinkaintezet.uz.ua/hodinka-antal-halalanak-70-evfordulojara/

http://www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/a-foiskola-egysegei/61-a-hodinka-antal-intezetrl-roeviden.html

A rutén (ruszin) értelmiség önkormányzati törekvései 1848-1918

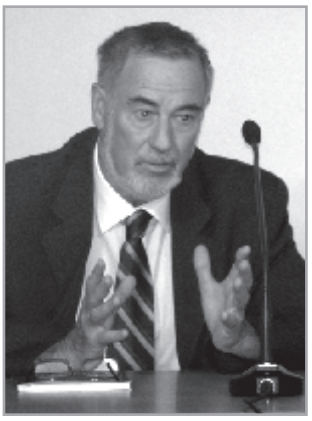

A munkácsi görögkatolikus egyházmegye papsága – élén Popovics Bazil (Vazul, 1796-1864) püspökkel – hűséges volt a magyar forradalomhoz és szabadságharchoz. A rutének egy jelentéktelen, orosz propagandától megtévesztett csoportja azonban magyarellenes magatartást tanúsított a szabadságharcban. A Habsburgház 1849. április 14-i debreceni trónfosztásával egy időben Magyarországról rutén küldöttség utazott Lembergbe, hogy csatlakozzon Dobránszky Adolfhoz. Nemzeti reményeiket táplálta, hogy I. Ferenc József császár (1846-1916) néhány héttel korábban, március 4-én, az osztrák birodalmi gyűlés feloszlatása után, a morvaországi Olmützben kiadta az új, az ún. oktrojált birodalmi alkotmányt. Magyarországot tartományokra darabolta, de kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát. Az alkotmány az egyes tartományokat feljogosította, hogy a nem birodalmiaknak nevezett ügyeiket a maguk területén önállóan intézzék. Ezek közé azonban nem tartoztak például a ruténokat alapvetően érintő egyházi kérdések, mert ezeket is a „kizárólag a Császárt illető" végrehajtó hatalom alá rendelték.

Az előbbi alkotmányra hivatkozott 1849. december 30-án kiadott körlevélben Csurgovics János (1791-1862), a munkácsi egyházmegye püspök-helyettese: "…őfelsége, I. Ferenc József császár… mint erős kőszálra fektette le a népek jövendő polgári üdvét és boldogságát, több valódi szabadságot tartalmazó pontjai közül reánk nézve legnevezetesebb az 5. §. Szoros kötelességünk tehát ezen elvnek kimondása után minden tehetségeinket arra fordítani, miszerint elhanyagolt nemzetiségünk és nyelvünk teljes fény és virágzásra hozzuk. Orosz (értsd: rutén) nemzetiségünk megalapítására a fentebbi elv szerint Eperjes egyházmegye részéről legfelsőbb helyeken tétettek is már lépések, mik némelyikét mi is helybehagytuk". A Csurgovics által említett 5.§ így szól: „Minden népfaj egyenjogú, s minden népfajnak sérthetetlen joga van nemzetisége és nyelve fenntartása és művelésére".

A körlevélben a püspök-helyettes ez után közölte papságával, hogy az 1849. szeptember közepétől Bécsben tartózkodó hattagú rutén küldöttség – melynek egy része Lembergből érkezett a császári fővárosba – október 14-i bécsi tanácskozásukon emlékiratban fogalmazta meg a rutén nép kívánságait. Ezt még aznap átadták báró Seringer Károlynak, a magyarországi polgári ügyek teljes hatalmú biztosának. A beadvány örömmel üdvözölte az olmützi alkotmányt, mint a „magyarizmus" ellensúlyát. Szerzői a következőket kérték: a ruszinokat ismerjék el politikai nemzetnek, szervezzenek ruszin közigazgatási kerületeket azokon a vidékeken, ahol egybefüggően legalább 15 ezer főnyi ruszin lakosság él. Alapítsanak középiskolákat, amelyekbe vezessék be az orosz (rutén) nyelvet, Ungváron nyissanak akadémiát, engedélyezzék a kárpátaljai diákok lembergi tanulmányait, az ottani egyetemen állítsanak fel ruszin tanszéket. A hivatalokban tegyék lehetővé a ruszin nyelv valamint általában a cirillika használatát. A polgári hivatalokban és a császári hadsereg tiszti kötelékében a hatóságok arányosan alkalmazzanak ruszin származásúakat, a katonaságnál pedig működhessenek görögkatolikus tábori lelkészek. Rendezzék a ruszin tisztviselők, papok és tanítók fizetését is. Végül kérték, hogy Bécsben kiadhassanak egy közös kárpátaljai-galíciai újságot, amelyet az állam anyagilag támogat.

A beadvány készítői Seringer Károly polgári biztostól azt a választ kapták, hogy a kérések egy részét már megoldotta az új alkotmány, a többi megvalósítására pedig közreműködését ajánlotta fel. Egyúttal Dobránszkyt az ungvári kerületben előadónak és a kancellária igazgatójává nevezte ki. Hamarosan azonban kiderült, hogy a küldöttség tárgyalásainak az utóbbi volt az egyetlen kézzelfogható eredménye. A beadvány készítői nem érték el tulajdonképpeni céljukat, a Kárpátok két oldalán lakó rutének autonóm vajdaságának a létrehozását. Az önkényuralom éveiben a Magyarországon működő osztrák császári hatóságok hangulatjelentéseikben már kételkedtek a ruszinok

megbízhatóságában. Vezetésüket meglehetős önkényességgel kisajátító Dobrányszkynak hamarosan tapasztalnia kellett, hogy az osztrák kormányzathoz alkalmazkodó görögkatolikus ruszin értelmiség még a legszerényebb mértékű politikai önkormányzatot is képtelen kivívni. Jómaga hiába nyert 1849-ben vezető hivatali, helytartói beosztást az ungvári kerületi kormányfőbiztos oldalán, a rutének sorsának jobbra fordulását tartós és látványos eredményeket felmutatva nem tudta elérni. Azt viszont sikerült, hogy a hatóságok fiatal ruszin értelmiségieket alkalmazzanak a közigazgatásban. 1850 januárjában ugyanis levelet küldött a munkácsi görögkatolikus püspökség konzisztóriumához és ebben felajánlotta, hogy gondoskodik tanult ruszin fiatalok elhelyezéséről. A válasziratban felsorolt nevek között azoké is megtalálható, akik a következő évtizedekben fontos, gyakran vezető szerepet játszottak a ruszin nemzeti mozgalomban, sőt több esetben később a fiaik is. Dobránszkynak szerepe volt abban is, hogy a német, mint hivatalos nyelv bevezetésekor az anyanyelvi oktatás továbbra is megmaradt a görögkatolikus (rutén) elemi iskolákban.

Az önkényuralom korának több mint másfél évtizedében (1849-1867) a magyarországi rutének körében az oroszbarát, azaz a ruszofil irányzat jelentős megerősödéséhez nemcsak a kezdeti szoros osztrák-orosz együttműködés járult hozzá, hanem az is, hogy 1849 után az egységesnek tekintett osztrák birodalomban a Kárpátok hegyvonulata már nem jelentett politikai határt. Így egyáltalán nem volt akadálya annak, hogy erős szellemi kapcsolat alakuljon ki az északkelet-felvidéki és a galíciai értelmiség között, azonban nem az ukrán, hanem a ruszofil eszme mentén. Lembergben már 1849 júliusától „Galicko-russzkij Visztnik" (Galíciai-orosz Közlöny) címmel közös magyarországi-galíciai hivatalos lap látott napvilágot, amely a következő év februárjától már Bécsben jelent meg, a címet azonban megváltoztatta: „Visztnik dla ruszinov avsztriszkoj gyerzsavi" (Közlöny az osztrák állam ruszinjai számára). Mindkét közlöny az osztrák állam anyagi támogatásával indult, ami jelezte, hogy ezekben az években az osztrák kül-, illetve a nemzetiségi politika azonos szálon futott. Az északkeleti-felvidéki ruszinok nem vettek részt a két újság szerkesztésben, de cikkíróként és levelező tudósítóként gyakran kapott benne fórumot Duchnovics Sándor (1803-1865), Rakovszky Iván (1814-1885) – a ruszofil mozgalom másik két vezéralakja – és mások. A lap fénykora csak néhány évig tartott, 1852-től az osztrák politika mindinkább elhidegült a cári Oroszországtól, és terhessé vált számára a ruszofil eszmék támogatása.

A ruszofil mozgalom kibontakozását azonban az osztrák hatóságok nem tudták meggátolni, mert azt nemcsak az addigi oroszbarát bécsi külpolitika és annak a szabadságharc alatti szlávbarátsága táplálta. Ezeknél erősebb kötőanyagnak bizonyult a ruszofilizmus terjedésében az orosz és ruszin nyelv hasonlósága, a pravoszláv és a görögkatolikus egyházi szertartások, a liturgia közelsége, és mindezeket szinte megtetézte a teljesen azonos cirill írás. Ilyen körülmények között és számos ellentmondás közepette alakult, formálódott a szinte kizárólagosan egyházi eredetű ruszin értelmiség nemzeti öntudata. E folyamatra a legjobb példa a kor legjelentősebb író alakjának, Duchnovicsnak az irodalmi munkássága, aki szintén magáévá tette a kort meghatározó hungarus-tudatot. Etnikai nemzetfelfogása összekapcsolódott a soknemzetiségű magyar haza – a hon, miként akkoriban említették – szeretetével. A ruszinok körében a hungarus-tudat a 19. század derekáig volt meghatározó, ezt tükrözték a magyar-ruszin közös küzdelmeket megörökítő ruszin népköltészeti alkotások is.

Az 1850 -1860-as években az északkelet-felvidéki ruszin oroszbarátok politikai vezéralakja Dobránszky Adolf volt, aki az ötvenes években Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegye főispánjaként működött, majd az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés formálódásával párhuzamosan háttérbe szorult. Közben az általa irányított négy megyében az orosz nyelvet igyekezett hivatalossá tenni, és tevékenyen munkálkodott a rutének eloroszosításában, amely azonban kevés eredményt hozott. Az 1864-ben alapított, ruszofil irányzatú Szent Bazil Társaság elnökének választották. A mozgalom legjelentősebb képviselői erősen kötődtek a görögkatolikus egyházhoz, nemzeti követelések egy része is a vallási élethez kapcsolódott.

Az I. Ferenc József által 1860. október 20-án kibocsátott ún. Októberi Diploma, és a vele kapcsolatos iratok újraszabályozták a birodalom

közjogi viszonyait. Többek között elrendelték a megyei intézmény helyreállítását, valamint azt, hogy a közigazgatósági hatóságok és törvényszékek ismét a magyart tekintsék hivatalos ügykezelési nyelvnek. Az intézkedésekben a nemzetiségek is lehetőséget láttak politikai követeléseik megvalósítására, e küzdelmük az 1868. évi nemzetiségi törvény elfogadásáig rendkívül megélénkült. Az 1860-as évek elején az ugocsai, a máramarosi és a zempléni ruszin görögkatolikus papság és értelmiség több beadványt juttatott el a magyar országgyűléshez. Ezekben elsősorban a ruszin értelmiség politikai elismerését, a megyék és választókerületek nemzetiség szerinti kikerekítését és a többségi nyelv hivatalossá tételét kívánták. Azt is kérték, hogy a ruszin többségű választókerületekben csak közülük való jelölteket állítsanak. A vármegyékben és a minisztériumokban nevezzenek ki rutén hivatalnokokat. A görögkatolikus egyházat ruházzák fel a románokéhoz hasonló önkormányzattal az érseki rangra emelt munkácsi püspökség keretében. A budapesti képviselőházban egyébként mindig volt néhány ruszin nemzetiségű honatya, de ők sohasem alkottak önálló csoportot, hanem a kormánypártot támogatták.

Az egyetlen ruszin ellenzéki nemzetiségi politikus Dobránszky volt, aki 1856 és 1868 között a Sáros vármegyei makovicai körzet képviselőjeként a parlamentben szorosan együttműködött a szerbekkel és a románokkal. A többségében ruszin lakta megyékre épülő területi „vajdasági”, nemzeti önkormányzatot szorgalmazta saját ruszin közigazgatással, valamint egy ruszin nemzetgyűlés megszervezését támogatta. Az ebben az időben készült más rutén tervezetek elsősorban kulturális jellegű követeléseket tartalmaztak. Így például azt, hogy az „al- és főtanodákban” külön irodalomtanár oktassa az egyes nemzetiségi származású gyermekeket, akik az anyanyelvüket már az iskolákban tanulhassák. Szabadon használhassák továbbra is az anyanyelvet mind a görög katolikus egyházban, mind az egyházszervezet kormányzásában. 1861 nyarán Popovics Bazil munkácsi püspökhöz a huszti esperességtől Pásutélyi János alesperes, Popovics András felsőveresmarti lelkész (a már említett, 1859-ben megjelent ruszin ábécéskönyv, a „Новая русская азбука” szerzője) és Rakovszky Iván szentszéki ülnök intézett beadványt. Indítványozták, hogy a ruszinokat politikai és egyházi tekintetben ismerjék el külön nemzetiségnek, legyen joguk saját nemzetgyűlést tartani, és azon joghatályos határozatokat hozni. A hatóságok engedélyezték a ruszin nemzeti színek – a sárga–kék lobogó – használatát. Kérték a püspököt, hogy hívjon össze nemzeti kongresszust, és az ott elfogadott igényeket kérvényben juttassák el az országgyűléshez. A Bereg vármegyei Szajkófalván 1861. augusztus 20-án kelt az a tervezet, amelyben - a politikai követelések mellett - 14 görögkatolikus esperes a munkácsi püspökség érseki rangra emelését kérte.

A legtöbb ruszin nemzeti követelést tartalmazó beadvány egyébként 1861-ben készült, majd néhány év apálya után 1867-ben és 1868-ban a kiegyezés, illetve a nemzetiségi törvény elfogadásának az évében ismét számos tervezetet állítottak össze. Követeléseik a korábbiakkal lényegében azonosak, fontos új elemük a valós politikai helyzetre való körültekintőbb figyelés. Már nem kérték egy ruszin nemzetgyűlés összehívását, ehelyett a ruszin népet a magyar kormányban képviselő tárca nélküli minisztert óhajtottak nemcsak maguknak, hanem a többi nemzetiségnek is. A rutén nép számára szorgalmazták a nemzetiségi népképviselet létrehozását és ruszin hivatalnokok alkalmazását, a szabad nyelvhasználatot, vallási önkormányzatot az általuk többségben lakott vidékeken. A vallás- és közoktatási minisztériumban egy külön görögkatolikus ügyosztály létrehozását, valamint egy orosz tanszék felállítását a pesti egyetemen. Sőt az „orosz” (rutén) hadköteleseket külön ezredekbe sorozását. Az 1860-as évek ruszin nemzeti mozgalmának politikai követelései lényegében nem teljesültek, a kulturális életben – mindenekelőtt a nemzeti tudat megerősödésében – azonban jelentős eredményeket ért el. Ezek között a legjelentősebb a már említett Nagy Szent Bazil Társulat megalakulása volt Ungváron 1864-ben, amelynek létrejöttében döntő szerepe volt a görögkatolikus egyháznak. Nem volt véletlen, hogy a ruszin autonómiatörekvések idején, 1867-ben látott napvilágot a történelmi Magyarországon, Ungváron Учитель („Ucsitely”, Tanító) címmel az első ruszin nyelvű lap, mint „pedagógiai és népfelvilágosító folyóirat”. Kezdetben hetenként, majd havonként háromszor adták ki, 1867. április 16. és december 13. között, összesen 30 számban,

Andrej Ripa szerkesztésében. A folyóirat teljes gyűjteménye napjainkban csak a szentpétervári Szaltikov-Szcsedrin Könyvtárban található meg.

A rendkívül előnytelen társadalmi-gazdasági szerkezet következtében az 1890-es évek elejétől a ruszin kérdés már elsősorban szociális bajok tömkelegeként jelentkezett. Az ekkor meginduló nagyarányú amerikai kivándorlás ráirányította az országos közvélemény figyelmét a rutén parasztság szinte teljes ellehetetlenülésére és nyomorára. A következő években a rutén nép elsősorban szociális és anyagi felemelését célzó intézkedéssorozat az Egan Ede vezetésével jelentős eredményeket hozó ún. „hegyvidéki gazdasági mozgalom" volt.

Bár a magyarországi rutén köznépet szociális gondok gyötörték, s görögkatolikus vallását a skizma feszegette, mindezek ellenére nem fordult szembe a magyarsággal s a neki évszázadok óta hazát adó magyar állammal. E nemzeti kisebbséget lakóterületével együtt elszakítani Magyarországtól csak külső erőszakkal, a nemzetközi körülmények sajátos átalakulása következtében lehetett az arra törekvő erőknek megvalósítani. A rutén nép és értelmiségének túlnyomó része még az összeomlás előtti hetekben is hűséges volt Magyarországhoz. Elég, ha csak az 1918. november 9-én, Ungváron alakult Magyarországi Ruthének Néptanácsának vagy a december 10-én, Budapesten tartott ruszin nemzetgyűlésnek a törekvéseire utalunk.

Dr. Botlik József *történész, egyetemi docens*
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsésztudományi Kar

Hodinka Antal - a múlt őrzője és a jövő támasza

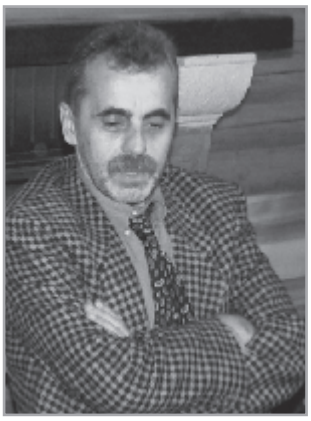

Hodinka Antal akadémikus Magyarország ruszin közösségének legismertebb és legtiszteltebb személyisége. A ruszinoknak olyan ő, mint *Kosztelnik Gábor* a bácskaiak számára. A görögkatolikus pap fia, aki a délmáramarosi *Szeklencén* nőtt fel, később ismert történész, majd a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tagja, kezdte el még a múlt század 20-as éveiben elsőként tudatosan irodalmi szintre fejleszteni ruszin honfitársai beszédmintáit. Formálni kezdte a ruszin irodalmi nyelvet, figyelmen kívül hagyva a keleti szomszédokat, akik genetikai és nyelvi szinten is a ruszinok rokonai. *Duhnovich Alexander* idejétől, azaz a XIX. század közepétől értelmiségi köreinkben a nagyorosz nyelv dominált. A XX. század 20-as éveitől pedig, amikor a csehszlovák Kárpátalján *Panykevics Ivan* ukrán tudós volt az oktatásért felelős vezető, az ukrán nyelvet kezdték használni. Tették ezt annak ellenére, hogy az írók és tanárok többsége továbbra is megmaradt a nagyorosz nyelvnél.

Hodinka Antal történész volt. Az Ungvári Görögkatolikus Szeminárium és a Budapesti Egyetem hallgatójaként jól ismerte saját népe történelmét, tudott a ruszin nép írásos emlékeiről. Ezért is kezdett el a saját népéről a „nép nyelvén" (a mi nyelvünkön) írni, „mert így adta az Isten az írástudásomat" – ahogyan maga fogalmazta meg egyik művében. Hodinka Antal élete utolsó napjáig ruszinul írt, mert hosszú éveken keresztül kutatva az európai népek történelmét egy egyszerű igazsághoz jutott el: a kárpátaljai ruszin kultúra összetartására csak a saját anyanyelv, a ruszin képes. Soha nem kételkedett ebben, szilárdan követte ezt az utat.

A legnehezebb idő 1922-ben munkanélküliként köszöntött rá, amikor nemet mondott a cseh vezetőségnek arra, hogy átmenjen addigi munkahelyéről, Pozsonyból Prágába, a Károly Egyetemre. A trianoni békeszerződést követően munkatársaival együtt Magyarország belső részébe került, s kivárta a Pécsi Egyetem megnyitását, ahol a pozsonyi szakemberek munkát kaptak. Hodinka Antal történész professzort is alkalmazták, aki befejezte különleges – és azokban az időkben különösen hasznos – *Igetár vagyis a kárpátaljai ruszin nyelvű igék szótára* című munkáját. Ugyanakkor készült el népi nyelven írott, de szakkifejezéseket is tartalmazó könyvével, ami a mai napig időszerű (*A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk*). Ezt már a következő évben, 1923-ban Budapesten adták ki, méghozzá ruszinul, magyarul és franciául is. Hodinka a szerzője az első nemzetközileg is elismert ruszin tudományos publikációnak, az 1929-ben kiadott tudományos emlékiratnak (*Békelevél II. Bajzát szultán és Vladiszlav 1498-as évben uralkodó magyar-cseh király között*), amely a zágrábi Sisicsevum-kötetben jelent meg. Anyanyelven írt akkor, amikor a szülőföldjén a többség arról vitatkozott, hogy kinek a nyelve hasonlít a ruszin nyelvhez jobban: Puskiné vagy Sevcsenkóé... Sajnálatos, hogy nem sok kortárs író ismerte fel ebben a szerzőben azt a mintát, amit érdemes követni, kevesen kezdtek el írni az egyszerű emberek nyelvén. Érdekesség, hogy a ruszin „Új Vasárnap" (1939), később „Kárpáti Vasárnap" (1939-1941) folyóirat akkori szerkesztője folyton elkülönítette a professzor cikkeit a pestiekétől, s azokat „A szerző kérésére eredeti kézírásban jelentetjük meg" megjegyzéssel közölte. És ez a helyzet nem csak a nyelvi kérdésekben merült fel. Hodinka Antal álláspontja húsz éven át a Csehszlovák Köztársaság ideje alatt fennmaradt, bár a kárpátaljai társadalmi életben is sokszor a „pusztába kiáltott szó" volt.

A 40-es évek ruszin értelmiségének egyes képviselői azonban elismerték ezt az álláspontot. *Lelekács* Miklós 1944-ben például így írt Hodinka Antal nyolcvanadik születésnapja alkalmából a Vasárnap folyóiratban: „Hodinka a munkáiban, főleg azokban, amelyek a ruszinokhoz kötődtek, megérintett olyan kérdéseket, és olyan eredeti nézeteket vállalt fel, melyeket nehéz kiragadni és pár szóban átadni". Lelekács helyesen értékelte a „kárpátaljai történészeti nesztort". A gond csak az, hogy az akkori kárpátaljai tudós többség, noha elismerte Hodinkát Góliátnak a tudósok között, életében a nyelvi szándékait mégsem értékelték, nem támogatták kellően. Ő ugyanis a ruszinok élő beszédnyelve mellett foglalt állást, amit a ruszin irodalmi nyelv alapjának tekintett. Nem mondhatjuk, hogy a kárpátaljai szerzők nem igyekeztek közelebb kerülni az európai hagyományokhoz, s maximálisan demokratizálni saját nemzeti nyelvüket, ahogyan a szomszédos népek elitje is tette, de túl kicsiny léptekkel haladtak e felé. Hodinka merész és radikális szemlélete a nyelvi kérdésekben, bár teljesen természetes volt az európai tudósoknak, ijesztő volt a térség nagy többségű idegen, konzervatív szellemű intelligenciájának. Ezek végül is belezavarodtak a XVIII. századi barokk tradíciók és a keleti szomszédjaik modern nyelvi hatásai között feszülő ellentétekbe. Valószínűleg az egyházi ügyekben megnyilvánuló konzervativizmus, a templomi liturgikus szláv nyelv használata – amely természetes ebben a szférában – automatikusan érvényesült a civil, ebben az esetben a nyelvi kérdésben, ahol ugyanez a konzervativizmus nem engedte meg az irodalmi nyelv európai hagyományok szerinti fejlődését, legteljesebb közeledését a népi nyelvhez.

A XX. század első felének tudományos világában Hodinka Antal nevét már jól ismerték. Elsősorban és mindvégig történész és a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye múltjának őrzője maradt. (Ami egyben Kárpátalja történelmének utolsó három és fél századát jelenti, s bátran kijelenthetjük, hogy ez az egyetlen intézmény, amely a kárpátaljai ruszinok érdekeit védte Kőrösmezőtől Poprádig.) De esetében nincs is min csodálkozni! Ki, ha nem ő, egy papnak a fia, unokája, dédunokája értette jobban az emberek és a templom sorsát? Nagyapjai – apai és anyai ágról egyaránt – görögkatolikus parókiákon prédikáltak. Nagyapja, *Ladoméruj András Jackovics* parókiás tanyáján, *Ladomér*on, 1864. január 12-én jött a világra. Édesanyja *Jackovics Eleonóra*, édesapja pedig *Hodinka Roman* szerzetes, aki abban az időben apósa segédje volt. Mellette alkotta meg a vagrineci és a csornai parókiák kirendeltségén a szerzetesi szertartást. Nem tudni miért, de messze tájakra küldte őt a sors, először Felső-Zemplénbe,

később Máramarosra került. 1874-ben érkezett Szeklencére, ami fiának a szeretett anyaföld jelképe lett.

Hodinka Antal szeklencei szegénylegényként tért haza a népéhez, hogy védelmezője és felvilágosítója legyen. A XX. század első felének talán legismertebb ruszin nyelven íródott könyve az *„Anyaföld, a kárpáti ruszinok gazdasága és múltja"*, ahogy már említettük, 1923-ban jelent meg. Hodinka nemzedékéről sokat megtudhatunk a *„Бокораші ци фарканови"* és a *„Малый Проданчук, селськый сиротюк"* szövegeiből (mely írásokat a Nyíregyházán kiadott, *„Az árvíznél is rettenetesebb az idő..."* című könyv is közölte 2005-ben.) Ezekben olvashatunk Hodinka Antal bácsikájáról, apjának öccséről, s elbeszéléseket a szeklencei évekről, Hodinka nagyapja prédikálása idejéről a Köztéren.

Tizenöt év szeklencei lét után Hodinka Roman 1889-ben átköltözött Máramaros legészakiabb részére, Felsőhidegpatakra. Milyen volt azokban az időkben a Felvidék eme sarka? Megtudhatjuk a fiához intézett leveleiből, melyben látogatóba hívta a budapesti diákot. Figyelmeztette, hogy télen a sok hó miatt a galíciai hegyekből Oporecről vagy Lávocsnéről könnyebb lesz gyalog eljutnia hozzá Felsőhidegpatakra. Az édesapa sokat barangolt Magyarország vidékein, pedig felesége híres nemesi családból származott. Hodinka Antal nagymamája anyai ágon *Csopey Anna*, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye ungvári kanonoka, Csopey Antal rokona volt. Az ő tiszteletére kapta a fiú az Antal nevet. A kanonok és nővére, Mária lettek a későbbi akadémikus keresztszülei. A keresztelőt 1864. február 7-én tartották, amelyet saját kézzel jegyzett be a ladoméri parókia anyakönyvébe az újszülött nagyapja, *Jackovics András*. (Hodinka egyébként az utolsó könyvét, amelyet 1944 januárjában, már ősz hajú bácsikaként, a bombázások alatti Budapesten írt, éppen keresztapja emlékének ajánlotta.)

Először úgy tűnt, hogy a fiatal papnövendék szintén követi nagyapjai útját. Az Ungvári Gimnázium elvégzése után felvételizett a helyi lelkészi karra, ahonnan nemsokára átiratkozott a Budapesti Egyetem Teológiai Karára. Ennek elvégzése után doktorált és áttért a már abban az időben is szeretett szlavisztikai tudományágra. Érdekes az is, hogy a tudományos pályáját éppen az egyházi történelem kutatásával kezdte el. Első komoly publikációját a legrégebbi keresztény szekta képviselőiről *„Egyházunk küzdelme a boszniai bogomil eretnekkel"* címmel 1887-ben Budapesten adta ki. Ők utasították el a világi és anyagi oldalait Krisztus egyházának. A bosnyákok többsége, akiknél ez a szekta a legtovább fennmaradt, talán részben éppen miattuk akart áttérni a muzulmánságra. Valószínű, hogy *Thallóczy Lajos* kollégája, majd hosszú éveken keresztüli barátja, a déli szlávok szakértője terelte ebbe az irányba az érdeklődését. Fontos megjegyezni, hogy már ezzel az első tudományos írásával is magas elismerést szerzett az akadémiai közösségben: Fraknói-díjjal jutalmazták, ami erőt és magabiztosságot adott a fiatal történésznek. A kutatásokat a tudomány ezen ösvényén a későbbiekben is folytatta. 1898-ban a Magyar Tudományos Akadémia kiadta a bosnyákok püspökségéről írt *„Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből"* című munkáját. Élete végéig, többször is visszatért a „papi" témához.

A XIX. század 90-es éveiben tudományos érdeklődése szülőföldje, Kárpátalja múltja felé fordult. Éppen ezek az otthoni anyagok hozták meg számára a legnagyobb eredményeket. Az MTA szárnyai alatt kiadta *„A munkácsi görögkatolikus püspökség története"* (Budapest,1909) vastag, 900 oldalas kötetét, amely munkájáért megkapta az Ipolyi-díjat. Két évvel később *„A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára. I. köt., 1458-1715"* (Ungvár, 1911) is megjelent. Az első sajnos egyben az utolsó kötetet is jelentette, mivel a világháború megakadályozta a folytatást. Nagy kár, hogy a mai kárpátaljai ruszinok többsége számára ezek az alapvető munkák – könyvtári ritkaságuk, de nyelvezetük miatt is – hozzáférhetetlenek.

Lehetséges, hogy a gondolat, amely a Munkácsi Püspökség történetének leírására sarkallta, az Ungvári Püspöki Levéltárban ötlött fel benne, miközben anyagokat keresett a könyveihez. Sokat kutatott más archívumokban is, és nem csak – az akkor még hatalmas és szétterült – Osztrák-Magyar Monarchiában. Több mint egy évet töltött Olaszországban is (1895-96). Majdnem minden ilyen levéltári kutatóútjáról hozott nem is egy gondosan, saját kézzel átmásolt szülőföldje történelméhez kapcsolódó dokumentumot.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése érzékenyen érintette. A szívének kedves kicsiny szülőföldjét, Kárpátalját elválasztották a „ruszinok anyjától - Magyarországától". (Ő írta így, ezekkel a szavakkal a *„Két égi levél"* című írásában) Saját karrierjét kockáztatta, amikor nemet mondott arra, hogy Prágában folytassa munkásságát. A nehéz időket Budapesten vészelte át, míg egyetemét néhány év alatt átköltöztették Pécsre, ahol később dékánként és rektorként is dolgozhatott. Ott alkalmazta, teljesítette ki szakmai képességeit a magyar és a világtudomány hasznára. A ruszinság miatt az éles fájdalom a szívében azonban még nem egyszer megjelent…

A nyelvi helyzet Kárpátalján a csehszlovák állam idejében az abszurditás határát súrolta. Kis nép három nyelvi orientációval: orosz-, ukrán- és ruszinbarát. Az utolsó és a legnagyobb segítséget a ruszinság a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyétől kapta. A vezetőség 1935. október 6-án a „Vasárnap" című hírlap első számában kihirdette saját akaratát: „Tiszteljük minden ember nézetét. Magasan értékeljük a kulturális erejét mind a nagyorosz, úgy az ukrán népnek is, tiszteletben tartjuk nemzeti törekvéseiket, de emellett nem akarunk megfeledkezni a mieinkről… Ezért úgy döntöttünk, hogy hírlapunkat népi nyelven fogjuk írni és kiadni". Onnantól kezdve az orosz- és ukránbarát felek saját szociális és kulturális útjukat járva a „Vasárnaposokat" – ahogy a ruszinokat elnevezték– mindkét oldalról könyörtelenül támadták. De a nyelvi kérdést illetően már ez is hatalmas erkölcsi győzelme volt az immár pesti maximalistának. Megjelentek tehát a támogatói. Ebben a fordulatban felbecsülhetetlen szerepet játszott a ruszin nyelvi mozgalomban húsz éven át következetesen képviselt törekvése.

A fényesség a ruszinokhoz, paradox módon, a II. világháború éveiben, 1941 januárjában, a *Kárpátaljai Tudományos Társaság* megalapításával jött el, amit a már 77 éves professzor az ungvári szervezőkkel együttműködve – mondhatjuk egy év alatt – hozott tető alá. Segített talpra állítani a térség első ilyen intézményét, és saját példájával sarkallta a kárpátaljai tudományos elitet. Előszavakat írt az új könyvekhez, tudományos cikkeket jelentetett meg. Ha összehasonlítjuk Hodinka Antal „szerzői" szövegeit és azokat, amiket *Harajda Iván* vagy segítői, *Potusnyák Fedor* és *Lelekács Miklós* szerkesztettek, elmondhatjuk, hogy az akadémikus szövegei lényegesen közelebb állnak a kárpátaljai ruszinok élő beszédéhez. Feltételezhetjük, hogy Harajda tudatosan támogatta az ukránbarátokat, hisz szerzőinek többsége közéjük tartozott. (Ahogyan a többi fent említett is őket erősítette.) A ruszinbarátok többsége pedig oroszul folytatta az írást, azok száma ugyanis elenyésző volt, akik ruszinul írtak abban az időben.

Ha már említést tettem a dokumentumtárakról, akkor köteles vagyok megjegyezni azt is, hogy levéltári felkészülés nélkül Hodinka nem kezdett bele egyetlen tudományos cikkébe sem. Számára áthághatatlan szabály volt egész életében: írni csak szigorúan dokumentumra hivatkozva! Ez a tudósi hozzáállás valójában az önmaguk romantikus szemléletétől vezérelve, eleve kudarcra ítélt helyi kezdők néha mosolyogtató igyekezetére, szitkozódásaira is válasz volt... Sokan például már akkor tudni vélték, hogy a szlávok (más kérdés – melyek?) már a IX. század előtt benépesítették a Duna menti alföldet. Érdekes a reakciója erre Hodinkának: „Azt mondjátok, a szlávok még a magyarok bejövetele előtt voltak Kárpátalján. Hol vannak írásos emlékek erről?" – kérdezte ellenfeleitől. Majd így folytatta: Kárpátalja benépesítése ruszinokkal csak 1254-ben kezdődött, ahogy szó esik erről a dokumentumokban Károly Róbert és Nagy Lajos idejéből. Ott van például az 1299. évi oklevél, melyben megemlítődik „Hréc, orosz fejedelem, Lemberg kormányzója, Sárisi vár, ami 1328-ig a galíciai fejedelemhez tartozott"…

Nehéz biztosan megmondani, hány olyan dokumentum található a Magyar Tudományos Akadémia levéltári osztályán, amit felhasznált, áttekintett, kijegyzetelt. Bizonyosan vannak Hodinka Antal jegyzetei között olyanok, amelyeket érdemes lenne publikálni. Egyeseket, amelyeket maga az akadémikus küldött kiadásra *Udvari István* jelentetett meg, mások – immár kijavítva vagy kiegészítve – lettek „Az árvíznél is rettenetesebb az idő"… és a „Hogyan éltek a mi művészeink" művek részei. Ezekben olvashatók azok az írásai is, melyekről a szovjet időkben nem tudtunk, mivel az ungvári hírlapokban és a múlt század 30–40-es évei első felének évkönyveiben kaptak helyet. Igazából keserűség is van bennünk, mert akármennyire akarnánk, archívumának

nagyobb része soha nem kerül kiadásra. A papír elporlad, a tinta kifakul, s nem is minden lett rendszerezve a neves történész életében. Sok minden el-, illetve kiolvashatatlan.

Amit meg kellene még tennünk az elsősorban az, hogy bővítsük a fakszimile (pecsételt) ruszin okleveleink számát, s azokkal együtt adjuk ki, amelyeket Hodinka az archívumokban és parókiákon összegyűjtött. Egy kis részét 1936-ban mutatta be az Egyesült Államokban megjelent hírlapban, az Amerikai Ruszin Hírnökben (másodközlése a „Hogyan éltek a mi művészeink" oldalain történt). Sok oklevél kiadott hasonmása gyakorlatilag olvashatatlan nemcsak az egyszerű érdeklődőknek, de gyakran a szakembereknek is. Nehéz kiolvasni Hodinka eredetijéből is, habár az akadémikus gondosan és komolyan készítette elő őket a nyomtatáshoz.

Utolsó könyve „A magyar ruszinok cirill dokumentumai" című munka volt. (Kéziratának részleteit nagyobbrészt Udvari István 1992-ben adta ki a „Hodinka Antal válogatott kéziratai" részeként.) Nekünk úgy tűnik, hogy Hodinka úgy viszonyult ehhez a könyvéhez, mint az idősebb szülők késői gyermekükhöz. Ezekről az oklevelekről, melyeket hosszú éveken keresztül gyűjtött a magyarországi ruszinokról és ruszinoktól, így írt az előszóban (ruszin nyelvről fordítva): „Ezeket az ősi leveleket először saját akaratomból olvastam és gyűjtöttem. Most idősen muszáj megválnom tőlük, de először még átadom és ajánlom őket a dédnagyapák és üknagyapák – akik írták ezeket – későbbi unokáinak…". A háború miatt ő már nem vehette kézbe ezt a könyvet. Nekünk fontos, hogy olvashatjuk, hisz a mai és jövőbeli ruszin nemzedékek számára íródott.

A dicső tudós nem sokkal a háború után, a hideg 1946-os évben hunyt el. Hamvai a budapesti Fiumei úti (Kerepesi) temetőben pihennek. Az egyszerű, fűvel benőtt sírhalom, a tölgyfából készült bádogtáblás fejfa sokáig emlékeztetett a XX. század második felében úgy Hodinka Antal alkotói örökségére, mint népének, a kárpátaljai ruszinoknak a tragédiájára. Csak néhány éve készült méltó emlékmű a sírján.

Hírnevét a kommunista évek tiltásai után a modern ruszin közösségben a nyíregyházi tudós, Udvari István (1950-2005) elevenítette fel. Ő kezdte a múlt század 90-es éveinek elején kiadni a műveit, és nagy nemzetközi tudományos konferenciát is szervezett az emlékére. Ma Hodinka munkásságát már nem csak a magyarországi ruszinok ismerik. Az ő nevét viseli a legnagyobb díj is, amit többek között azoknak a legtiszteltebb hazai és határon túli személyeknek ítélnek oda, akik kitűnnek a ruszin nyelv újjáélesztésében.

Mára Magyarországon a ruszin nyelv alapjául elfogadták az úgynevezett „укаючый" beszédet (az u-betűs nyelvjárást), amely Kárpátalja keleti és nyugati részét: Máramarost és Ungot köti össze, és amit a nagyra tartott akadémikus gazdag szókincsével és nyelvi sajátosságaival emelt irodalmi rangra, továbbá integrálták a komlóskai és a múcsonyi nyugati beszédmódot is.

Bátran állíthatjuk, hogy a mai ruszinok Hodinka Antalra nemcsak a nép múltjának őrzőjeként, hanem még napjainkban is mint biztos támaszra emlékeznek.

Dr. Káprály Mihály
Ruszin Tudományos Intézet vezetője

Fordította: Vorinka Irén
Ruszin Tudományos Intézet
tudományos munkatársa

Tisztelt Olvasók!

Bővebb információt a magyarországi ruszinok életéről WEB oldalunkon találhatnak:

http://ruszin.com

Ugyanitt található meg lapunk elektronikus verziója!